

Tvärsnitt

HUMANISTISK OCH SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FORSKNING

NR 2 1980

HJÖRDIS LEVIN

Preventivmedlens historia och kvinnans roll

För mycket länge sedan hade kvinnorna stor kunskap om olika sätt att hindra befruktning, men den kunskapen försvann under en tid som kulminerade i häxprocesser och religiösa skuldkänslor. I Sverige började den moderna propagandan för preventivmedel på 1880-talet.

Människors önskan att kontrollera sin fruktsamhet är inte något nytt för vår tid. Även om det vi idag vet om tidigare preventivteknik endast är ett fragment av vad som en gång fanns, så ger det mängder av belägg för att denna önskan har funnits överallt och i alla tider. Det nya för vår tid är att födelsekontrollen satts i samband med ekonomiska och sociala frågor på ett världsomfattande plan. Nytt för vår tid är också att vi ställer krav på hundra procentigt säkra preventivmedel, medan tidigare epokers människor fick nöja sig med att reducera fruktsamheten.

Kunskapen om olika sätt att reglera barnantalet i familj och samhälle är en del av folkkulturen och folkloren i nästan alla samhällen. Medel och metoder uppfanns, utvecklades och fördes vidare av kvinnorna.

Den kunskap om fortplantningen som uråldriga medel och metoder avslöjar är imponerande. Egyptiska kvinnor hade redan 2000 år f.Kr. en kunskap som gjorde det möjligt att i mycket hög grad hindra befruktning. Strängt taget har inget nytt hänt – endast en utveckling av de gamla metoderna har ägt rum – förrän den allra modernaste läkevetenskapen gjort det möjligt att med hormonpillrets hjälp gripa in i och påverka själva reproduktionscykeln.

Med tanke på den kunskap som kvin-

nor hade för mycket länge sedan ter sig vår ovetenhet under senare tid förbluffande. Allt tyder på att ett glapp i traditionen på ett eller annat sätt måste ha uppstått, eftersom kvinnor vid sekelskiftet frågade sig: – Hur bär sig de rika åt för att inte få så många barn?

Det var inte bara det rent medicinska vetandet – kunskapen om olika preparat – som försvann, utan också den kännedom om den egna kroppen och dess funktioner som forna tiders kvinnor i allmänhet måste ha haft. När vi idag hör att egyptiska kvinnor använde en boll av repat linne indränkt i honung och akaciasaft som skyddsmedel frågar vi därför: "Var *det* effektivt?" Det är som om vi inte hade kunskap nog om våra kroppar för att själva kunna bedöma att linneskav och honung måste ha fyllt samma funktion som ett gummipessar med spermiedödande salva.

Framför allt försvann kvinnornas självförtroende. Övertygelsen om att det gick att gripa in i naturen och att det var rätt att göra så ersattes av känslor av synd, skuld och skam. Under en lång period i historien, med kulmen under häxprocessernas tid, måste en stor del av den folkliga kunskap som "kloka" kvinnor, den tidens läkare, hade om preventiva medel och metoder ha utplånats. Tiden efter häxprocesserna skapade sedan med sin merkantilis-

tiska politik och starka kyrkliga kontroll ett ökat barnafödande och samtidigt ett sådant mörker och en sådan tystnad i sexuella frågor, att man strängt taget måste börja från början när ett socio-ekonomiskt behov av födelsekontroll gjorde sig gällande. I brist på bättre medel och metoder tillgrip kvinnorna då farliga och hedniska metoder: framkallade aborter och spädbarnsmord. För detta åtalades och straffades de av den myndighet som tagit preventivmedelstekniken ifrån dem.

Kontrollen och hanteringen av de sexuella problemen och fortplantningen togs så småningom helt om hand av läkare, psykologer, rasbiologer, sexologer, befolkningspolitiker, familjeplanerare, nationalekonomer etc. vid sidan av ekonomiska och kommersiella krafter och intressen. Födelsekontrollen mystifieras, politiseras och kommersialiseras. Den "vanliga" människans eget ansvar ersätts – visserligen under olika former av motstånd från hennes sida – av beundran, undfallenhet, beroende och tacksamhet inför specialister och profitörer.

Följande framställning avser att redovisa medel och metoder för födelsekontroll före befruktning, dvs. föremål, preparat och mänskligt beteende som använts för att på magisk, mekanisk, medicinsk och kemisk väg hindra befruktning. Framkallad abort, dvs. födelsekontroll efter befruktning, samt andra befolkningsreglerande åtgärder som sen äktenskapsbildning, celibat och samlagstabu, kirurgisk sterilisering och spädbarnsmord kommer inte att tas upp.

Magiska medel och metoder

I det antika såväl som i det moderna förindustriella samhället spelade magin en viktig roll i födelsekontrollteknologin. Med offer till gudarna, besvärjelser, gift- och kärleksdrycker, danser och pantominer sökte man påverka och bemästra makterna och krafterna. Till skillnad från bönen, som är ett passivt och maktlöst sätt att för-

hålla sig till gudomen, är magin aktiv och maktsökande. Magi är inte heller motsatsen till vetenskap, på så sätt att man använder magin därför att man inte vet hur fortplantningsprocessen går till. Ofta förekommer magiska metoder i kombination med fysiologiskt effektiva sådana.

Preparat och riter används efter principerna likhetsmagi och beröringsmagi. Principen "lika framkallar lika" innebär, att te som gjorts på bladen från fruktlösa träd skall framkalla ofruktsamhet hos den aktuella kvinnan. Beröringsmagi innebär att det som varit i beröring med någon alltid står i en viss kontakt med denne. Man kan skada en människa genom att utföra vissa handlingar med något som tillhör henne. En kvinna kan skada sin egen fruktsamhet genom att kasta en nagel i floden. I östra Europa trodde bönderna att om kvarnhjulet kördes baklänges fyra gånger vid midnatt skulle kvinnan inte bli med barn. En kvinna som stänger dörren med det nyfödda barnets ben, stänger huset och sig själv för ytterligare befruktning (Serbien). Knutar är en vanlig symbol för sterilitet och slås i samband med ceremonier och besvärjelser.

På många håll ansågs fingrarna vara magiska. Kvinnan sitter på så många fingrar som antalet år hon vill vara barnlös eller doppar önskat antal fingrar i ett barns första badvatten, sitter på så många fingrar som hon vill ha barnlösa år när hon rider till kyrkan för att gifta sig eller stoppar fingrarna i bältet när hon stiger till häst. Alla fingrarna i bältet betyder sterilitet för alltid (Serbien, Bosnien och många andra platser).

Enligt europeisk folktro kastar kvinnor sädeskorn, äpplekärnor, stenar, pinnar eller naglar i källor, brunnar och floder.

Drycker och brygder

En mängd växter och örter har ansetts ha hämmande eller hindrande inverkan på befruktningen. Tron på sådana växter, vilka ofta var fruktlösa plantor, har trots då-

liga resultat varit mycket ihållande. Orsaken till detta kan ha varit att många av dessa växter, som mejram, timjan, lavendel, en, angelica, basilikört, humle, saffran, kyndel och svalört hade en viss förmåga att påskynda en försenad menstruation. De s.k. preventiva dryckerna måste skiljas från sådana som tillreddes i fosterfördrivande syfte och som ofta var dödligt giftiga.

Andra medel som användes för invärtes bruk var krut, skum från kamelmun, spindelägg, ormskinn, ränta av hare och kronhjort, slagg, fårurin, harblod, bönor och ricinolja. Många av dessa medel påverkade matsmältningen och drev kanske i gång en försenad menstruation, andra var rent magiska, ytterligare andra en blandning av båda. Tron på att en kvinna som inte ville bli med barn skulle dricka vatten i vilket smeder doppat sina tänger är gammal och utbredd från det gamla Egypten, via medeltida läkare till österrikiska bönder i modern tid. Möjligen trodde man att vattnet innehöll blyvitt, som ansetts preventivt. Denna tro fick kvinnor att söka arbete på fabriker där sådant förekom. I diskussionen om arbetarskydd för kvinnliga industriarbetare anfördes som argument att blyvitt inverkade menligt på kvinnans fortplantningsorgan.

Andra växter och ämnen som ansetts preventiva eller abortiva är roten av fläckig sprängört, muskotnöt, bävergift, persilja (Nordamerikanska indianer), piripiriplantan (Sydamerika), persilja, rosmarin, frön från pilträdet, blad från valnötsträdet och från vit lilja, arsenik (europeisk folk-tro). En intressant företeelse är, att under 1930-talet, när vi hade det lägsta födelse-talet i vår historia, bar brudarna ofta en krona av myrten, en växt som i Europa ansetts ha preventiv verkan.

Mekaniska metoder

Den vanligaste av alla preventivmetoder är "coitus interruptus" eller avbrutet samlag. Till skillnad från de mycket använda

dryckerna är metoden också generellt sett effektiv och har använts i Afrika, i islamiska samhällen och i Australien. Det finns belägg för den i Bibeln och i Talmud, från Sumatra, Samoa och Ukraina. I Europa har avbrutet samlag sannolikt stått för den absolut största delen av födelsekontrollen. Nära relaterad till "coitus interruptus" är "coitus obstructus", som tillgår så, att någon av samlagsparterna med ett finger trycker mot testiklarna, så att urinröret pressas ihop. Sperman tvingas då ner i urinblåsan, där den sedan går ut genom urinröret. Metoden finns nämnd i sanskrit-texter men också i modern tid. Ett gift par har rapporterat att de med framgång har använt metoden i tretton år.

En annan mindre vanlig metod är "coitus reservatus", dvs. mannen håller ejakulationen tillbaka. Metoden får en preventiv effekt, men bör ses mera i samband med en annan syn på sexualiteten än vi är vana vid. Målet är då att båda parterna får ett maximum av njutning. Om mannen håller tillbaka ejakulationen eller inte alls är inriktad på den, så kan samlaget pågå hur länge som helst och en mängd uttryck för fysiska och psykiska närhets- och ömhetsbehov kan ges. Metoden är känd från Japan och Indien, men nämns också i Talmud och arabiska skrifter.

Mest känd i modern tid är "coitus reservatus" från Amerika, där den i mitten av 1800-talet praktiserades av de s.k. Oneidaperfektionisterna, en kommunistisk koloni ledd av John Humphrey Noyes. Avsikten var där att ge kvinnorna största möjliga utbyte av samlaget men också att lära männen självbehärskning och att inte slösa med sädesvätskan, vilket ansågs vara kraftberövande. Under namnet "karezza" (smeka) försökte den amerikanska läkaren och feministen Alice Stockham att introducera "coitus reservatus" främst för att motverka att kvinnor utnyttjades sexuellt av män.

I tyska Östafrika användes "coitus inter femora", dvs. mannen får utlösning mel-

lan kvinnans lår. Denna metod är inte att förväxla med "coitus interruptus" då penis inte införs i vagina. En ovanlig metod är att mannen suger ut sperman ur kvinnans vagina (Söderhavsöarna).

Samtliga här nämnda metoder gör kvinnan beroende av mannens vilja och skicklighet. Ett eget initiativ från kvinnans sida – kanske utan mannens vetskap – är att försöka hindra sperman att nå livmodern eller stöta ut den efter samlaget. Tron på att kvinnans passivitet under samlaget motverkar befruktning är utbredd och står i samband med teorin att livmodern diar eller suger i sig sperman. Att hålla andan, dra kroppen tillbaka och hålla sig stilla motverkar då livmoderns arbete. Bakom denna tanke ligger också idén om att passion och fruktsamhet hör ihop. Så sent som på 1800-talet framförde en del svenska läkare uppfattningen att kvinnan vid orgasmen utsöndrar en vätska liknande mannens och att dessa vätskor måste blandas för att kvinnan skall kunna bli med barn. Kvinnan måste således ha orgasm för att bli gravid. Metoden att kvinnan skall vara passiv under samlaget är känd från antiken i väst, Kina, Indien, Spanien, Skandinavien, Island, Söderhavsöarna och Australien. Kanske var de viktorienska kvinnornas omtalade sexuella passivitet inget annat än en preventivmetod?

På många håll kombineras passivitet under samlaget med häftiga kroppsrörelser efteråt. Kvinnan hoppar, skakar, ibland ett visst antal gånger, baklänges, upprätt eller i hukande ställning. Samtidigt försöker hon nysa eller snyter sig. Nysning rekommenderades av läkare i det gamla Grekland och så sent som 1868 i en engelsk anonym pamflett. Metoden är knappast effektiv och kunniga läkare föreskrev den tillsammans med sköljning av vagina.

Tvättning, duschning och sköljning

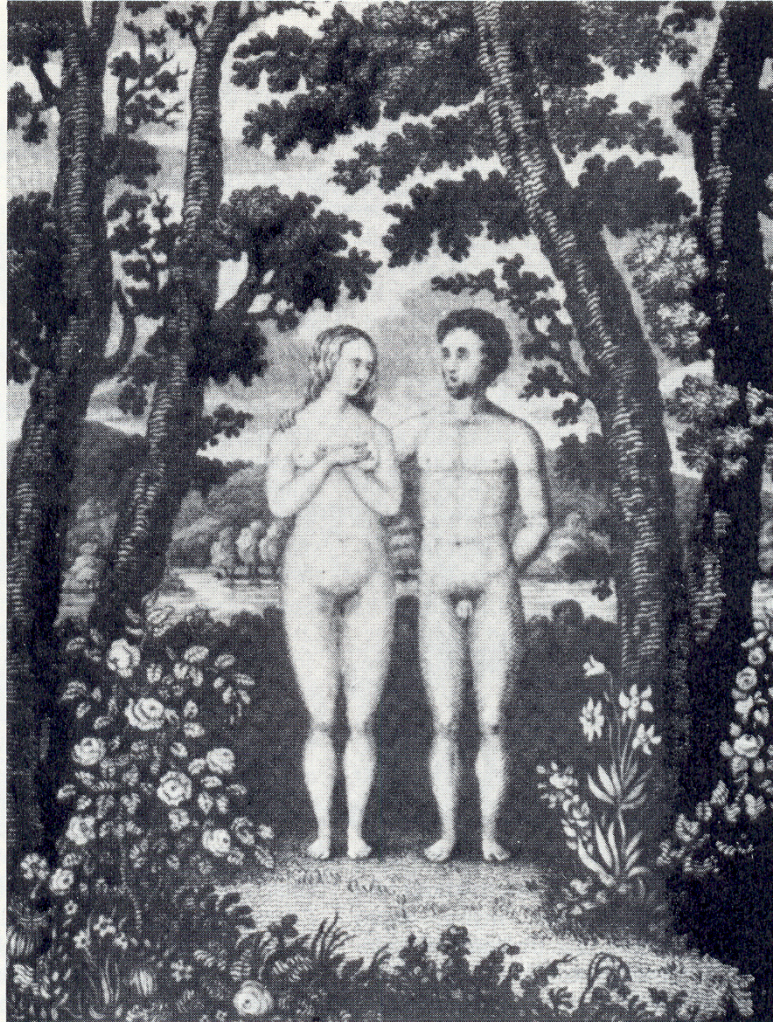
Tvättning, duschning och sköljning av vagina är en relativt sen preventivmetod även om den förekommit i tidigare kulturer. I modern tid infördes metoden av läkaren Charles Knowlton under 1830-talet i Amerika. Han rekommenderade sköljning med lösningar av alun, ekbark, röda rosenblad, grönt te, vinbärsblad eller -rötter, zinksulfat, vinäger och sodaklorid. Också rikligt med rent vatten kunde, menade han, ha samma effekt.

Sköljningsmetoden utvecklades så småningom till en abortteknik av mycket farligt slag. Sköljsprutan användes för att spruta upp bensin, fotogen och andra starka medel i livmodern för att döda fostret. På sköljsprutan kunde också munstycket bytas ut mot en sond av stål eller gummi med vars hjälp man gick in i livmodern och stack hål på fosterhinnan. Denna abortteknik var mycket vanlig i Sverige på 1920–30-talen.

Intravaginala medel

Det mest effektiva preventivmedlet för kvinnor var suppositorier, gjorda av olika kemiska medel och avsedda att döda spermier eller att blockera ingången till livmodern. I de fall dessa faktorer kombinerades och ett medel med god spermiedödande effekt användes, gav de intravaginala medlen ett bra skydd.

Otaliga antika recept på effektiva medel har upptäckts. I en av de äldsta papyrusrullarna från 1850 f.Kr. finns en medicinsk handbok som bl.a. innehåller tre recept på pessarer. Den ena har krokodildynga som bas, den andra en blandning av honung och natron (naturell sodium karbonat), den tredje ett slags gummi. Inget av dessa medel är starkt spermiedödande, men de är av en sådan konsistens att de vid kroppstemperatur bildar en ogenomtränglig hinna över livmoderhalsen. Användningen av dynga i pessar var mycket spridd och nämns i indiska, afrikanska

Man och kvinna nakna, prydde omslaget till Richard Carliles Every Woman's Book, or What is Love?, en av de första skrifterna om födelsekontroll i modern tid, utkom 1826 i sin 4:e upplaga.

och islamska källor. Däremot tycks den inte ha förekommit i europeisk preventivkunskap. Dyngan togs ofta från heliga djur, som krokodilen i Egypten.

Islamska medicinska skrifter ger tretton olika recept på pessarer. Både i islamska

och i sanskritkällor föreskrivs bergsalt, som är ett bra spermiedödande medel. Bergsalt doppat i olja (Indien) ger dubbel effekt, då oljan hämmar spermiernas rörlighet och täpper till livmodermyningen. Metoden att gjuta olja i vagina återkom-

mer ofta i den folkliga preventivtekniken. Aristoteles framhöll cederolja och olivolja. Kvinnor i västra Amerika använde under 1900-talet isterflott. Marie Stopes rapporterade 1931 att i 2000 fall, där hon ordinerat enbart olja, blev inte en enda kvinna gravid.

Soranos framhöll att intravaginala medel var de mest effektiva. Han räknade upp bortåt fyrtio olika recept, av vilka de flesta skulle ha varit påfallande effektiva om de används korrekt. Ändå kände Soranos inte till något verkligt effektivt spermiedödande medel. Åtskilliga sådana fanns dock i äldre recept. Eberspapyrusen från 1550 f.Kr. beskriver en tampong gjord av repat linne indränkt i en blandning av honung och saft från akaciabusken, vilken innehåller en substans som används för att producera mjölksyra, den spermiedödande faktorn i de flesta moderna preventivgeléer och krämer. I Sumatra användes ett pessars av en svart massa innehållande garvsyra, som är ännu effektivare än mjölksyran.

Ytterligare medel att lägga in i vagina eller att smörja livmodermynningen med (så att den blockerar eller drar ihop sig) är sur olja, honung, cederolja, opobalsam enbart eller blandat med blyvitt, salva av myrtenolja och blyvitt eller uppblött alun, moderhartz i vin (Soranos), fruktkött från granat- eller galläpple, myrra, absint (Aetios), honung, olja, (Indien), kål, kolokvint, beck, öronvax från djur (arabiska texter 900-talet), hundrova, järnslag, sva-vel, skammomin, kålfrön med tjära, pepparmintsaft, mynta, purjolöksfrön, myrra, gummihartz, prustrot med knådad oxgalla (Arab. texter 1100-talet).

En annan form av intravaginala medel är föremål avsedda att på mekanisk väg tillsluta passagen till livmodern. Denna typ av kontraktiv förekom ofta i förindustriella samhällen, särskilt i Afrika, där kvinnorna använde pluggar av krossade rotknölar, repat gräs eller lump. På östra Island användes alger och sjögräs,

bullar av bambusilkespapper användes i Japan, ull av grekiska och islamska kvinnor, repat linne av slovakiska. Miljön ställde medel till förfogande. Den naturligaste livmoderkoppen av alla – svampen – användes först av folk som levde vid havet, de antika judarna. Svampen är det mest effektiva preventivmedlet i utvecklingen fram mot gummipessaret. Om den används riktigt så både blockerar den livmodermynningen och suger åt sig sperman. Den indränks därför lämpligen med en spermiedödande vätska. Turkiska kvinnor använde citronsaft.

Den engelske födelsekontrollpionjären Francis Place tog således upp en mycket gammal och bortglömd metod när han rekommenderade svampen i sin propaganda på 1820-talet, och till den anknöt Annie Besant under 1870-talet. Genom Knut Wicksell kom information om svampen som preventivmedel till Sverige i början av 1880-talet. Så sent som på 1930-talet föreskrev Marie Stopes svampen i England och vid samma tid användes den av kvinnor i New York.

Det mest kända mekaniska skyddsmedlet för kvinnor, slidpessaret av gummi eller det s.k. Mensingapessaret introducerades av den tyske läkaren W.P.J. Mensinga i början av 1880-talet. Det spreds först i Holland och kallas därför också "dutschpessary". Först på 1920-talet blev det allmänt känt i England och Amerika. Mensingapessaret nämns i svenska skrifter redan i mitten av 1880-talet, men lanseras i större skala av Elise Ottesen-Jensen, drygt fyrtio år senare. Livmoderpessaret, en fingerborgliknande hätta som placeras över livmodermunnen konstruerades på 1840-talet. Det förbättrades och rekommenderades starkt av Marie Stopes omkring 1920, men hade nackdelen att lätt ramla av och kunde ej användas av kvinnor med skadad livmoderhals.

En del av de här nämnda medlen, t.ex. instoppning av gräs i vagina, kan givetvis förorsaka besvär med urinröret och änd-

RUBBER APPLIANCES.

<p>GOODS, SURGICAL, AND DOMESTIC, ALL KINDS.</p>	<p>WRITE FOR 82 PAGE CATALOGUE, ILLUSTRATED. POST FREE OR CALL.</p>
---	--

LEICESTER RUBBER CO.,
 Dept. M., 10, GREEN ST., LEICESTER
 SQ., LONDON, W.C. Business Hours,
 10 a.m. to 12 p.m.
 Ent. Stationers' Hall.

"Rubber appliances", en annons som den engelska tidningen *The Lancet* kallade "oanständig", återgavs i *Myra's Journal* 1905.

tarmen. Andra medel kan verka irriterande på slemhinnorna. Alla medel av oljig eller fet konsistens har emellertid en mer eller mindre stark preventiv verkan då sådana konsistenser hindrar spermerna i deras rörlighet och dessutom tillsluter livmodermunnen. Marie Stopes ansåg att en svamp indränkt i vanlig matolja var ett utmärkt preventivmedel som inte krävde varken läkarbesök eller var dyrt i inköp. Basen i moderna suppositorier och slidskumpreparat utgörs av oljiga konsistenser.

Alla medel som innehåller någon syra har också preventiv verkan. De verkar

sammandragande på livmodermunnen och de påverkar slidans surhetsgrad, så att miljön blir ogynnsam för spermerna. De försvagas och dör. Ättika, citron, vinäger, garvsyra liksom vanligt bordsalt har sådan verkan. De turkiska kvinnornas svamp indränkt i citron var således för sin tid ett mycket bra preventivmedel.

En del av de intravaginala medlens verkan förtogs tyvärr av att man ibland rekommenderade att de skulle sättas in efter samlaget eller att de skulle appliceras på penis eller penis glans. Sådana medel föreskrivna för män är bl.a. olja, kåda (Plinius år 2-79 och arabiska texter), bergsalt,

kåda, balsamolja, blyvitt, löksaft, sesamolja (arabiskan), vinäger (Aetios).

Att inte heller den s.k. spiralen är en helt ny idé bevisas av att vissa av de här nämnda medlen sattes in i själva livmoderhalsen och att småstenar stoppades in i kamelhonans livmoder för att hindra dräktighet under långa ökenfärder.

Kondomen

Det vanligaste preventivmedlet för män med undantag för "coitus interruptus" är kondomen. Olika typer av penisfodral har använts av flera skäl: som skydd mot tropiska sjukdomar, insektsbett och andra skador, som rang- och statussymbol, som amuletter för att befrämja fertilitet, som prydnad etc. Från detta användningsområde var steget inte långt till att penisfodral användes som skydd mot veneriska sjukdomar. Detta började man med på 1500-talet, när dessa sjukdomar ökade i hög grad. En av de tidiga specialisterna på syfilis, anatomikern Fallopius gjorde en hätta av linne som täckte endast penisglans (1564). Kondomen utvecklades sedan till ett heltäckande fodral av bl.a. guldslagarhinna (oxens blindtarm, 1671). Först under 1700-talet började kondomen användas i kontraseptivt syfte och det talas om "säckar" gjorda av "fina, sömlösa membran i form av ett fodral (balja) och som kallas kondom" (1736). Så småningom användes tarmar av får, get, lamm, kalv och andra djur. Vid mitten av 1800-talet fanns i medicinska handböcker avsedda för hemmabruk föreskrifter om hur man tillverkade kondomer av fårtarmar.

Konsten att vulkanisera gummi som lanserades 1844 innebar en revolution för kondomtillverkningen. Membranet ersattes då med det betydligt billigare gummit. Ytterligare en revolution, som mångdubbade försäljningen av kondomer, var övergången från rågummi till latexgummi samt den automatiska tillverkningen (1930–1935). Trehundra miljoner kondo-

Marie Stopes (1880–1958) var till yrket botanist men ägnade större delen av sitt liv åt att hjälpa särskilt fattiga kvinnor att undvika oönskade havandeskap. Bl.a. öppnade hon en klinik i en av Londons fattigaste stadsdelar.

mer tillverkades i USA vid mitten av 1930-talet.

Preventivmedel i "modern" tid

Den moderna propagandan för preventivmedel kan i Sverige dateras till början av 1880-talet. Radikala medelklassmän, som hävdade individens frihet och självbestämmanderätt även på andra områden, gick i täten för kravet på sexualitetens frihet från fortplantning.

Vilka preventivmedel fanns då att tillgå? Hur effektiva var de medel som rekommenderades? Hur stor möjlighet hade vanligt folk att använda sig av dem om de nu fick kunskap om dem?

Alla medel och metoder som vi idag känner till utom p-piller och spiral var kända vid mitten av 1880-talet. Säkra perioder, sköljning ensamt och i kombination med svamp, kondom, kemiska pessarer, livmoderpessar, slidpessar och avbrutet samlag beskrevs och bedömdes. Som bästa medel framhölls svamp kombinerad med sköljning, kondom, kemiska pessarer, livmoderpessar, slidpessar och kondom. Sköljningen måste ha varit oerhört besvärlig med tanke på trångboddhet och brist på alla bekvämligheter. Det talas om att "sköljningen företages över en s.k. bidet, en bekvämlighetsartikel som borde finnas i varje sängkammare". Hur många hade en sängkammare, råd att köpa en sköljkanna eller ens tillgång till vatten?

Kondomerna måste ha varit tämligen dyra (endast kondom av guldslagarhinna nämns) och svåra att få tag i. Att tvätta, torka och återanvända kondomen som faktiskt rekommenderas innebar säkert svårigheter i trångboddna familjer vid en tid när sexualiteten var ett första rangens hemlighetsmakeri. Att ha samlag innebar en snabb penetrering under täcket i fullkomligt mörker och absolut tystnad. Genom tystnaden och hemlighetsmakeriet kunde man behålla skenet av att sexualiteten inte existerade och att barnet var en gåva direkt från Gud. Sköljkannor och tvättade kondomer upphängda till tork måste vid blotta tanken ha verkat avskräckande för de flesta människor. Dessutom associerade man gärna kondomen med prostitution.

Slidpessaret måste provas ut av läkare, vilket medförde särskilda problem. Även om svampen var lätt att anbringa och billig i inköp, måste det hos 1800-talskvinnorna ha funnits ett starkt motstånd mot att använda en sådan. Könsorganen var tabu att beröra. Användandet av svampen måste ha varit förbehållet kvinnor som var mindre fördomsfulla än de flesta, liksom sköljningen, kondomen, slidpessaret och de "slidpiller" (av bl.a. kakaofett) som fanns att köpa på apoteken var förbehållna

dem som hade råd med inköp, sanitära bekvämligheter och läkarbesök.

Återstår avbrutet samlag, vilket nämns, men inte rekommenderas emedan det kunde "verka skadligt på mannens och kvinnans nervsystem". Det låg i tiden att läkarna intresserade sig för nerverna. Troligen dröjde det ganska lång tid innan detta intresse nådde den stora massan av människor – i varje fall tills kondomindustrin behövde avsättning för sina produkter. Därför var säkerligen avbrutet samlag den metod som användes mest, när de breda folkskikten bestämde sig för att begränsa sitt barnantal.

Hård yttre styrning, kyrklig kontroll och stränga moraliska krav skapar emellertid också hyckleri och gudsnädelighet. Det kan därför vara möjligt att folk inte var fullt så fördomsfulla som vi tror. Kanske fanns också i vissa landsdelar en större fond av preventivkunskap, räddad undan inkvisitionen och förd vidare i hemlighet, som sedan vid behov användes.

Referenser

Norman E. Himes, *Medical History of Contraception* (1936) är standardverket ifråga om preventivmedlens medicinska historia, nya upplagor 1963 och 1970. Peter Fryer, *The Birthcontrollers* (Lund 1965), behandlar ingående de anglosaxiska pionjärerna Place, Besant, Stopes, Knowlton, Sanger m.fl. Duncan Crow, *The Victorian Women* (1971), redogör för prydet under victoriansk tid.

Linda Gordon, *Woman's Body, Woman's Right* (Penguin 1977), är en socialhistorisk skildring av födelsekontrollen i Amerika. Särskild vikt fästes vid läkarnas övertagande av den från början folkligt förankrade födelsekontrollrörelsen. Annie Besant, *The Law of Population* (1881) översattes samma år till svenska, *Lagen om folkökningen*. Hjalmar Öhrvall, *Försiktighetsmått i äktenskapet* (1886), utgavs anonymt och är den källa som gett uppgifter om preventivmedel under 1880-talet. Jfr vidare Barbara Ehrenreich-Deirdre English, *Witches, Medwives, and Nurses – a History of Women Healers* (The Feminist Press, 1973).

Bland personer nämnda i artikeln: Soranos, grekisk läkare (98–138), enligt Himes antikens mest framstående gynekolog; Aetios grekisk läkare vid byzantinska hovet under kejsar Justinianus I (527:565) och enligt Himes i klass med Soranos.